

*Л.О. Птащенко, д.е.н., професор,
О.А. Рудич, аспірант
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Досліджено функції конкуренції як цінового регулятора на ринку, причини її виникнення та критеріїв забезпечення. Виконання поставлених вимог та уникнення диспропорцій дасть змогу на зближення української конкурентної політики з світовими аналогами.

Ключові слова: *цінове регулювання, конкурентна політика, конкуренція*

Вступ. Світова практика та досвід економічно розвинених країн доводить необхідність створення механізму регулювання конкуренції та запобігання цінової дискримінації, тобто розробки певних правил, за якими підприємства на ринку встановлюють свої правила гри на основі суперництва та всіляко відстоюють свої інтереси. Кожен з учасників ринку діє за розробленою концепцією маркетингової стратегії, спираючись на власні можливості – та ринкову кон'юнктуру.

Виклад основного матеріалу. Для покращення ситуації контролюючим органам (в першу чергу Антимонопольному комітету) слід вживати заходів для захисту прав споживачів та зменшення бар'єрів доступу на ринок потенційних конкурентів, що призведе до обмеження цінового регулювання, зниження адміністративних, економічних та фінансових пільг для природних монополій, усунення повноважень органів місцевої виконавчої влади щодо втручання у господарську діяльність підприємств.

Контроль за ступенем монополізації та концентрації на регіональних товарних ринках повинен здійснюватися через розукрупнення державних монопольних організаційних структур і поділ діючих монопольних утворень [2].

Згідно досліджень, проведених Центром Разумкова, було виявлено, що конкуренцію як метод впливу на ефективність господарської діяльності підприємства на ринку, вважають в середньому 40% опитаних керівників в галузі промисловості, транспорту; 15% – керівники в агропромисловому секторі; і до 75% – у галузі комунікацій та зв'язку.

Про низький рівень розвитку конкуренції свідчать також дані наукових досліджень, відповідно до яких протягом останніх років на товарних ринках з обмеженими можливостями для розвитку конкуренції реалізовано більш як 50 відсотків обсягу продукції, в тому числі на повністю монополізованих ринках – більше 7 відсотків, на ринках з домінуванням однієї компанії - майже 28 відсотків, на ринках з домінуванням кількох компаній – понад 15 відсотків [9].

Основними причинами низького рівня розвитку конкуренції на українському ринку є:

- недосконала кон'юнктура на регіональних та загальнодержавних товарних ринках;
- високі бар'єри для вступу на ринки, через які стає неможливим вхід на ринок нових гравців;
- недорозвиненість ринкової кон'юнктури, яка обмежує доступ до фінансово-кредитних та державних установ;
- недостатність достовірної інформації (особливо на ринках природної монополії);
- створення законодавчих умов для зближення механізмів конкурентної

підтримки між Україною та Європейським Союзом;

– забезпечення взаємодії між державними органами та недержавними структурами, що здійснюють інноваційну, інвестиційну, цінову діяльність та займаються захистом прав споживачів.

Таким чином, перелічені причини є визначальними при здійсненні політики регулювання монопольних ринків (у тому числі ринків природних монополій), створюючи при цьому прецедент для здійснення регулювання цін і тарифів без урахування власної вигоди, а лише виходячи з витрат виробництва; визначення права користування ресурсами та засобами виробництва, забезпечуючи дотримання правил правового суспільства та принципів свободи вибору.

Проаналізувавши світовий досвід, виділимо загальні принципи державного регулювання цін:

– принцип пріоритетності права над економікою;
– постійне розширення органічно взаємопов'язаних форм державного регулювання;

– поєднання національно-державного підходу та інтернаціонального досвіду державного регулювання в умовах реформування економіки;

– принцип ефективності – державне регулювання має передбачати кінцевий економічний ефект;

– принцип погодження інтересів – державне регулювання має виступати механізмом поєднання інтересів різних суб'єктів економіки: загальнодержавних, регіональних, групових (підприємців, робітників, споживачів);

– принцип стабільності – забезпечує необхідний вплив на економіку з метою вирівнювання підйомів і спадів ділового циклу, стримування безробіття, підтримку економічного розвитку;

– принцип системності – обумовлений функціонуванням національної економіки як великої складної системи, що включає різні рівні й елементи. Передбачає комплексний, системний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних, зовнішньоекономічних та інших проблем;

– принцип цілеспрямованості – державне регулювання має спрямовуватися на досягнення конкретних цілей;

– принцип адекватності – система державних регуляторів економіки та засоби їх застосування мають відображати реалії сучасного часу, а також оцінку загальнополітичної та економічної ситуації;

– принцип наукової обґрунтованості – враховує вимоги об'єктивних економічних законів, а також сучасних досягнень економічної науки;

– принцип комплексності – необхідність використання державою всього арсеналу засобів та інструментів, що є в її розпорядженні.

В Україні визначають такі види антиконкурентних узгоджених дій:

I. Залежно від характеру доказової бази:

– класичні – для доведення вчинення яких необхідно отримати прямі докази (цей вид порушень у загальносвітовій практиці названо «картельною змовою»);

– інноваційні – для доведення вчинення яких не потрібно отримувати прямі докази змови, натомість необхідно проаналізувати ситуацію на відповідному ринку та виявити безпідставність таких схожих дій, тобто їх невідповідність внутрішній логіці ринку [8].

II. Залежно від форми домовленості учасників змови:

– формальні (офіційно укладені договори);

– неформальні (відсутність підтверджуючих документів).

Факт існування неформальної угоди може бути підтверджений наявністю

практичних дій або бездіяльності учасників ринку, які супроводжують обмежувальні угоди і містять координацію дій між підприємствами. Їх називають узгодженою або картельною практикою. Відповідно до ст. 81 Договору про заснування Європейського співтовариства (Римського договору), забороняються не тільки юридично оформлені договори, а й неформальні джентльменські домовленості, а також складні схеми узгодження взаємодії між підприємствами. Угоди забороняються незалежно від того, укладені вони в усній чи письмовій формі [5].

Основою формування господарського механізму в сьогоденних умовах повинна стати логічна та продумана політика регулювання конкурентних відносин. Основними складовими механізму підтримки конкурентного середовища мають бути:

- ринкове регулювання, що ставить за мету розвиток конкуренції на ринку, підтримку вільних цін, забезпечення відповідності між попитом та пропозицією тощо;
- усунення бар'єрів доступу та ринок та рівність усіх учасників ринку не залежно від розміру та форми господарювання окремих товаровиробників. У наш час за оцінками експертів до 70% продукту на ринок надходить від великих концернів або об'єднань підприємств, тим самим створюючи певні попередні домовленості між продавцями та покупцями товару;
- законодавча підтримка, як «комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та розширеного відтворення відносин економічної власності для стабілізації економічного способу виробництва та його пристосування до умов, що змінюються» [6].

Між елементами механізму регулювання конкурентних відносин відбувається взаємодія, взаємопроникнення. Це означає, наприклад, що механізм ринкового регулювання певною мірою доповнює корпоративну планомірність, а вона, своєю чергою, частково поширюється і на монополізований сектор економіки. Зокрема, через контрактну систему підприємства монополізованого сектору економіки втягнуті в орбіту корпоративної планомірності [6].

Не може бути дозволене зниження собівартості, яке є результатом простого здійснення ринкової влади або антиконкурентної поведінки. Економічні переваги повинні бути схвалені не лише сторонами угоди, але й споживачами. Взагалі, передача переваг споживачам буде залежати від інтенсивності конкуренції на відповідному ринку. Тиск конкуренції призводить, як правило, до зниження собівартості або у формі більш низьких цін або у формі спонукання суб'єктів господарювання якомога швидше доставити нову продукцію на ринок. Тому, якщо на ринку підтримується достатня конкуренція, яка здатна ефективно обмежити сторони угоди, цінова дискримінація буде гарантувати, що споживачі отримають справедливу частку економічних переваг.

Також достатньою причиною порушень конкуренції на ринку є монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо:

- на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;
- не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин [1]. Також монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції.

Впливати на конкуренцію можна, перш за все, за допомогою її нормативно-правового регулювання. Таке регулювання здійснюється шляхом закріплення у

нормативно-правових актах правил здійснення господарської діяльності, а також подальшого контролю за цією діяльністю.

Проявом нормативного регулювання є комплекс нормативно-правових актів про конкуренцію, який включає два великі блоки:

- 1) законодавство про захист економічної конкуренції;
- 2) інші нормативно-правові та рекомендаційні акти про конкуренцію [3].

Лише державна підтримка конкуренції, застосовуючи законодавчі та організаційні гарантії, дає можливість підприємцям вільно здійснювати свою економічну діяльність. Слід зауважити, що майже всі високорозвинуті країни не лише Європи, але й світу мають великий досвід у регулюванні антимонопольної діяльності та визначенні конкурентних позицій на ринку. Відбувається це за допомогою спеціальних контролюючих органів (від Міністерств до судів в залежності від сутності позову). Тому Україна повинна використати позитивний досвід при вирішенні питань виникнення правопорушень у галузі захисту економічної конкуренції, а можливо також і в установленні досить суворих санкцій для винних осіб за скоєні злочини.

Водночас, будь-яке втручання держави у функціонування ринкової економіки, а особливо у цінову сферу, вносить відповідні викривлення у процеси суспільного відтворення, що може мати і негативні наслідки. Зокрема, фіксація цін чи обмеження їх зростання на товари першої необхідності, та одночасне штучне завищення цін на інші групи товарів (із застосуванням акцизів і непрямих податків) змінює пропорції розподілу національного доходу між галузями економіки, обмежує підприємства відповідних галузей у можливостях здійснення інвестиційної діяльності, розширення виробництва, удосконалення та підвищення якості існуючих видів товарів [7].

Різноманітність факторів, якими зумовлюється необхідність застосування методів державного впливу на ціни, визначають багатоваріантність цілей, що можуть ставитися органами державної влади в процесі цінового регулювання. Деякі з цих цілей узгоджуються між собою і можуть бути досягнуті одночасно, інші ж викликають так званий «конфлікт цілей», вимагаючи застосування протилежних заходів для їх досягнення.

З огляду на це, доцільним є встановлення однієї чи двох пріоритетних (головних) цілей цінової політики та декількох проміжних, що сприяють досягненню основної мети.

Саме тому можна виокремити позитивні наслідки державного втручання в процес ціноутворення:

- задоволення забезпечення потреб у споживанні товарів першої необхідності всіх верств населення;
- розв'язання гострих проблем соціального, екологічного характеру;
- згладжування циклічних коливань в економіці, обмеження інфляції;
- сприяння швидкому подоланню кризових явищ в економіці.

Особливе значення у механізмі державного регулювання процесу ціноутворення мають принципи регулювання. Їх дотримання має забезпечити уникнення суб'єктивізму під час втручання у функціонування ринкового механізму регулювання економіки, а також узгодження економічних інтересів учасників ринку.

Проведення дослідження свідчить, що методи створення конкурентного середовища в Україні повинні ґрунтуватись на набутому міжнародному досвіді з урахуванням національних особливостей економічного розвитку. Це передбачає проведення реформ у різних сферах суспільного життя: економічній, правотворчій, податковій з метою створення сприятливого середовища для розвитку продуктивних сил та економіки загалом.

Тому перспективою подальших досліджень повинне стати розроблення способів провадження конкурентної політики в Україні, що має бути зорієнтоване на перспективу широкомасштабного входження у міжнародну економічну спільноту з урахуванням тенденцій її розвитку. Ці тенденції передбачають, що разом з механізмом цінової

конкуренції на ринку та державним регулюванням економіки все більшого значення набуватиме наднаціональне регулювання макроекономічних процесів на різних рівнях функціонування світового господарства. У межах корпоративного, державного та наддержавного регулювання існуватиме поєднання адміністративних, правових і економічних важелів. Однак переважатимуть економічні форми й методи регулювання мікро- та макроекономічних процесів [4].

Література

1. Борисенко З. Конкурентна політика як передумова ефективності ринку / З.Борисенко // *Економіка України*. – 2006. – № 5. – С. 28–32.
2. Костусев О. Стан конкурентного середовища в Україні та основні напрями вдосконалення правових механізмів захисту конкуренції / Олексій Костусев // *Економіст*. – 2005. – № 5. – С. 52–53.
3. Корінев В. Л. Маркетингова цінова політика: [Навч. посібник] / В. Л. Корінев, М. Х. Корецький, О. І. Дацій. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 200 с.
4. Мазур О. Є. Класифікація факторів ціноутворення і методи їх аналізу / О.Є.Мазур // *Регіональна економіка*. – 2010. - №2. – С. 55-62.
5. Портер М.Е. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів /Пер. с англ. – К.: Основи, 1998. – 392 с.
6. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Майкл Е. Портер; [пер. з англ. А. Олійника, Р. Скільського]. – К.: Основи, 1998. – 390 с.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України за № 2210-III від 11 січня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – www.zakon.rada.gov.ua.
8. Сімонова Т. А. Вплив факторів на ціноутворення сільськогосподарської продукції / Т.А.Сімонова // *Агросвіт*. – 2011. - №1. – С. 57-60.
9. Burstein, M. *The Economics of Tie-in Sales* // *Review of Economics and Statistics*, 2010, Vol. 42, pp. 68-73.